

ZAZNAVANJE IN PREPOZNAVANJE SAMOGLASNIŠKE KOLIKOSTI MED ŠTUDENTI UNIVERZE NA PRIMORSKEM

Po *Slovenski slovnici* (Toporišič 2000) oz. klasičnih delitvah samoglasniškega sistema slovenskega knjižnega jezika (*Slovar slovenskega knjižnega jezika*, *Slovenski pravopis*, *Slovenska zborna izreka*) je prisotno razlikovanje med dolgimi in kratkimi naglašenimi samoglasniki, a raziskave zadnjih let tega ne potrjujejo (več). S perceptivnimi testi, s katerimi lahko objektivno preverjamo fonetične lastnosti, sta Hotimir Tivadar (2004b) in Damjan Huber (2006) preverjala, ali in koliko je samoglasniška kolikost zaznana in prepoznana med študenti Univerze v Ljubljani in srednješolci pomurskih srednjih šol. Prispevek prinaša rezultate perceptivnega testa, ki smo ga izvedli med študenti različnih študijskih smeri Fakultete za humanistične študije Univerze na Primorskem, ki potrjujejo slabo prepoznavanje samoglasniške kolikosti.

Ključne besede: perceptivni testi, samoglasniki, kolikost, trajanje, University of Primorska

Uvod

Prispevek se osredinja na vprašanje kolikosti samoglasnikov slovenskega knjižnega jezika. Po klasičnih delitvah (npr. Toporišič 2000) samoglasniški sistem slovenskega knjižnega jezika razlikuje med dolgimi in kratkimi naglašenimi samoglasniki (z izjemami), vendar sodobne instrumentalne in perceptivne raziskave (Tivadar 2004a in 2004b; Jurgec 2006 in 2011; Huber 2006; Horjak in Tivadar 2019) razlikovanja ne potrjujejo. Članek najprej prinaša kronološki pregled raziskav (kolikosti) slovenskih samoglasnikov in njihove percepcije, osrednji del pa predstavljajo analize perceptivnega testa, ki smo ga izvedli med študenti različnih študijskih smeri Fakultete za humanistične študije Univerze na Primorskem. Rezultati perceptivnega testa so predstavljeni glede na naslednja merila: študijska smer, narečna skupina in spol.

Raziskave (kolikosti) slovenskih samoglasnikov

Jezikovni priročniki slovenskega knjižnega jezika, tj. *Slovenska slovnica* (Toporišič 2000), *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (2014), *Slovenski pravopis* (2014), *Slovenska zborna izreka* (2014), samoglasnike slovenskega knjižnega jezika delijo na naglašene in nenaglašene, naglašeni pa so lahko kratki in dolgi (z izjemo ozkih e in o ter polglasnika). Tudi večina slovenskih narečij naj bi še poznala razlikovanje med dolgimi in kratkimi naglašenimi samoglasniki, izjema so štajerska narečja, ki poznajo le dolge naglašene samoglasnike. Bolj kot nerazlikovanje med dolgimi in kratkimi samoglasniki je v narečjih pomembno predvsem to, da so v nekaterih kratki naglašeni samoglasniki v položajih, v katerih jih v knjižnem jeziku ni (npr. rovtarska in prekmurska narečja) (Toporišič 2000: 60). Smole ugotavlja, da so v narečjih kolikostna nasprotja še ohranjena, in sicer v tonemskih narečjih dolenjske, gorenjske, primorske¹ ter koroške narečne skupine, v tonemskih in netonemskih narečjih rovtarske skupine in v večini narečij panonske narečne skupine (Smole 2002: 58–59). Nasprotje med dolgimi in kratkimi naglašenimi samoglasniki je ohranjeno tudi v *Konceptu novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika* (2015).

Eksperimentalnofonetične raziskave slovenskega jezika so se začele že v 30. letih prejšnjega stoletja z Jakobom Šolarjem, ki je bil dejaven na veliko področjih, težišče njegovega dela pa je bilo na glasoslovju. V razpravi v Breznikovi oceni *Historične gramatike* Frana Ramovša (1929) je objavil pet slik kimografskih zapisov delovanja glasilk, zvena in pritiska v ustni ter nosni votlini, posnetek umetnega neba in palatograme za n, t ter d. A Ramovševa opazka o noslajočem izgovoru je Šolarju »vzel/a/ veselje do eksperimentalne fonetike, za katere uvedbo k nam ima Šolar nedvomno zasluge in prvenstvo« (Toporišič 1996: 352). Fran Bezljaj v *Orisu slovenskega knjižnega izgovora* (1939) ločuje 25 artikulacijskih mest za knjižne samoglasnike – osem za naglašene dolge, šest za naglašene kratke in 11 za nenaglašene (Toporišič 2003: 120). Rezultati meritev dolgih in kratkih naglašenih samoglasnikov kolikostne razlike ne potrjujejo, zlasti pri polglasniku ter pri širokih e in o je trajanje v milisekundah skoraj izenačeno. Razlikovanje je glede na dobljene rezultate omejeno samo na marginalne visoke samoglasnike (Jurgec 2011: 247).

Rigler v razmišljanju o naglaševanju omenja tudi kvantiteto – odpravljanje moderne vokalne redukcije, ki v sodobnem kultiviranem jeziku velja za nelepo, vpliva na naglasno mesto v besedi in tudi na kvantiteto naglašenih samoglasnikov. Ker nekateri kratkih naglašenih samoglasnikov v narečjih ne poznajo, jih v kultiviranem jeziku nadomeščajo dolgi naglašeni samoglasniki. »Pri normiranju so pogosto težave s tem, kako daleč iti pri priznavanju teh dolžin, oz. /.../ s priznanjem, da se v slovenščini izgublja kvantiteta.« Svoje razmišljanje o samoglasniški kvantiteti Rigler sklene z

¹ Nekateri govori, ki sodijo v primorsko narečno skupino, ne poznajo kvantitetne opozicije (v kraškem narečju v Koprivi (Šumenjak 2013: 152), v briškem narečju v Števerjanu v Brdih (Pahor 2019: 4–5); v istrskem narečju v Svetem Petru (Volk 2002: 57–58), lahko je omejena na določene položaje (v notranjskem narečju v Hujah, (Samsa 2014: 16–17) in v Jurščah (Vrh 2018: 16, 18); v obsoškem narečju v Čezsoči (Vrh 2015: 13) in v Bovecu (Ivančič Kutin 2007: 13)).

mislijo, da je dolžina, vsaj pri mlajši generaciji, marsikje že prodrla, zato »je nima smisla prevedovati« (1968: 192–194).

Razlikovanje med dolgimi naglašenimi, kratkimi naglašenimi in nenaglašenimi samoglasniki je Toporišič (1975) prikazal na sonografih ter izmeril formantske vrednosti izgovarjalcev in povprečne vrednosti za »splošni knjižni samoglasnik«, a vidnejših razlik med analiziranimi samoglasniki podatki ne izražajo, izjema je le (spet) samoglasnik a.

Tatjana Srebot Rejec na podlagi meritev naglašenih samoglasnikov trdi, da so razlike med dolgimi in kratkimi približno 10 %. Dolgi in kratki široki o sta v komplementarni distribuciji, trajanje samoglasnikov pa je odvisno tudi od položaja v besedi – v končnem zlogu so samoglasniki načelno daljši. Zanimive so tudi razlike med tremi analiziranimi govorc: pri govorcu 2 ni zaznati razlikovanja med dolgimi in kratkimi i ter a, pri govorcu 3 pa so vsi analizirani kratki samoglasniki daljši od dolgih (Srebot Rejec 1988: 211–214).

Toporišič njeno raziskavo komentira z besedami, da »v knjižnem jeziku, kakor se govori v Ljubljani /.../, kolikostno razlikovanje ne obstaja, ker nobenemu od treh izgovarjalcev ni lastno« (Toporišič 2003: 126). Kritizira tudi, da avtorica analizira samo korenske besede, dva izgovarjalca tonemsko nista zanesljiva, nekatere besede »meščanskemu človeku« niso znane, v govoru se namesto kratkih i, u in a uporablja polglasnik, v knjižni rabi pa dolgi samoglasniki, zato »nismo upravičeni za izjavo, da v Ljubljani knjižnojezikovnih naglašenih kračin sploh ni« (Toporišič 2003: 126–127).

Meritve Bojana Petka, Rastislava Šuštaršiča in Smiljane Komar potrjujejo osnovno delitev na naglašene dolge in nenaglašene kratke samoglasnike, razlika med dolgim naglašenim ter kratkim naglašenim pa je vidna le pri a (1996). »Ker avtorji v svoji študiji niso dodali statistične obdelave, ni mogoče z gotovostjo reči, da je ta razlika statistično značilna, čeprav je to precej verjetno« (Jurgec 2011: 238).

Tivadarjevo (2004a: 44, 46) merjenje trajanja izbranih fonoloških parov je pokazalo, da v analiziranem gradivu občutnega in doslednega razlikovanje v dolžini samoglasnikov ne more potrditi, vsaj ne pri govorcih z jakostnim naglasom. Raziskava je bila izvedena na gradivu petih televizijskih in šestih radijskih oddaj RTV Slovenija, iz katerih so bili izbrani govorci, ki so »(fonetično) najprimernejši in najpriljubljenejši« (Tivadar 2004a: 31).

Tudi Jurgec ugotavlja, da fonetične raziskave niso potrdile statistično značilnih razlik med dolgimi in kratkimi samoglasniki ter da »je govorci vsaj zadnjih sto let ne govorijo ne slišijo«, tudi če je razlika v slovenskem jeziku nekoč obstajala (Jurgec 2011: 244). Razlikovanje samoglasnikov glede na trajanje je v standardni slovenščini gotovo problematično vsaj za govor Ljubljane pa tudi za večino govorcev jugozahodne in severovzhodne Slovenije. Analize potrjujejo le nasprotja med dolgimi

in kratkimi samoglasniki, a le pri širokih e in o, medtem ko je pri a centralizacija izrazita (Jurgec 2006: 109).

Meritve torej potrjujejo tradicionalno delitev oz. razlikovanje le med naglašeni in nenaglašeni samoglasniki, vprašljiva pa je delitev naglašeni samoglasnikov na dolge ter kratke, pri čemer je izjema le samoglasnik a, saj lahko le tu govorimo o delitvi naglašeni na dolge in kratke.

Ker je na raziskovanem območju slovenski jezik v tesnem stiku z italijanskim, pogledimo, kaj o kolikostnem razlikovanju velja za italijanski jezik. V italijanščini dolžina samoglasnikov nima fonološke vrednosti, odvisna pa je od več dejavnikov – od naglasa, prozodičnega položaja in zgradbe naglašene zloga. Poleg naglašeni dolgi in kratki samoglasnikov italijanščina pozna tudi naglašene srednje dolge samoglasnike, nenaglašeni pa so vedno kratki (Grošelj 2013: 136).

Raziskave percepcije kolikosti slovenskih samoglasnikov

Za raziskave percepcije kolikosti slovenskih samoglasnikov je pomembna izdelava perceptivnih testov, ki jih je v ta namen sestavil in opisal Tivadar (2004b). Z njimi lahko objektivno preverjamo izbrane fonetične lastnosti, če jih izvedemo na (dovolj) velikem številu anketirancev. Gradivo za perceptivne teste je bilo pripravljeno za analize naglašeni samoglasnikov v nevtralnem stavčnem položaju v jakostnem knjižnem govoru. Gradivo so prebrali profesionalni, govorno šolani² govorci Radia Slovenija, ki se redno pojavljajo na radijski postaji z največjo slišnostjo v najbolj poslušanih terminih (poročila). Perceptivni test so reševali študentje prvega letnika slovenistike in slavistike Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani; večina sodelujočih prihaja iz osrednje Slovenije. Analize rezultatov so pokazale, da so imeli anketiranci težave s prepoznavanjem trajanja analiziranih samoglasnikov. Razlika med kratkimi in dolgimi naglašeni fonemi je še najočitnejša pri fonemu /a/, pri fonemih /i/ in /u/ pa je zelo majhna (Tivadar 2004b: 19–20, 23, 27).

V Huberjevi (2006) raziskavi so sodelovali dijaki štirih pomurskih srednjih šol, med katerimi je bila ena šola dvojezična (Dvojezična srednja šola Lendava), zato je avtor pričakoval, da bodo imeli dijaki te šole več težav pri prepoznavanju kolikosti ravno zaradi dvojezične osnove. Najbolje je prepoznan fonološki par fonema /a/, fonem /i/ le v 51 %, fonem /u/ v 53 %. Analize glede na spol kažejo na nekatere razlike v prepoznavanju fonoloških parov – ženske bolje prepoznavajo fonološki par káj – káj, pri preostalih fonoloških parih pa ni bistvenih razlik.

Tivadar (2004b) in Huber (2006) analize skleneta z ugotovitvijo, da govorci ne razlikujejo trajanja pri fonemih /i/ in /u/; pri širokih ter ozkih e in o je bila kvaliteta sicer dobro razpoznana, a jo je težko ločiti od kvantitete; današnji govorci torej kvantitete ne razlikujejo.

² Govorna šola na Radiu Slovenija.

Kocjančič Antolík in Tivadar (2019: 71) z artikulacijsko analizo slovenskih samoglasnikov, ki je bila opravljena s pomočjo ultrazvočnega snemanja jezika petih govorcev, potrjujeta obstoj osmih samoglasnikov, ki se ne razlikujejo v trajanju.

Horjak in Tivadar (2019: 156) glede na izkušnje študentov pri predmetu fonetika in fonologija slovenskega knjižnega jezika na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, ki perceptivno ne zaznavajo razlike med dolgimi ter kratkimi naglašeni samoglasniki, predlagata razmislek o (ustreznem) poučevanju sodobnega govornega knjižnega jezika. Ob vseh naštetih rezultatih raziskav sodobnega govornega knjižnega jezika, ki ne potrjujejo kolikostne razlike med naglašeni samoglasniki, lahko upravičeno dvomimo o ustreznosti obstoječega samoglasniškega sistema, ki ostaja nespremenjen tudi v novem informativno-normativnem *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (v nadaljevanju *eSSKJ*), čeprav naj bi bili slovski sestavki izdelani »povsem na novo na podlagi analize sodobnega jezikovnega gradiva« (*eSSKJ*, Predgovor).

Perceptivni testi študentov Univerze na Primorskem

Primeri fonoloških parov za perceptivni test, ki je osnova analize prispevka, so bili vključeni v skupni perceptivni test, s katerim smo ugotavljali prepoznavanje kvalitete in kvantitete slovenskih knjižnih samoglasnikov. Posnetki govora so identični kot pri Tivadarju (2004b), izmed fonoloških parov so bili za ta perceptivni test izbrani fonološki pari: kákšen : kákšen, bràt : brát, vàs : vás, naglàs : (na) glàs, sìt : sìt in (na) kùp : nakùp. Vsaka izmed besed je v testu ponovljena 4-krat; v tem perceptivnem testu je torej analiziranih 48 primerov, ki jih je reševalo 73 sodelujočih, kar pomeni 3.504 analiz. Postopek izvedbe perceptivnega testa je identičen s testoma pri Tivadarju (2004b) in Huberju (2006), zato so mogoče neposredne primerjave treh govornih območij. Perceptivni test smo izvedli med študenti različnih študijskih smeri dodiplomskega študija Fakultete za humanistične študije Univerze na Primorskem, in sicer slovenistike, komuniciranja in medijev ter medkulturnega jezikovnega posredovanja. Študentov o testu nismo vnaprej obvestili, zato se nanj niso mogli pripraviti. Pred izvedbo testa smo jim razložili, da test ne bo ocenjen, da ni pravilnega oz. napačnega odgovora, ampak nas zanima zaznavanje in prepoznavanje določenih glasov. Najprej so anketiranci izpolnili kratko anketo o demografskih podatkih (študijska smer, starost, spol, narečna skupina), nato smo jim razložili potek izvedbe perceptivnega testa – slišali bodo računalniški izgovor števnik, ki označuje zaporedno številko primera, premoru sledi analizirana beseda in ta se še dvakrat ponovi. Analizirane besede so v testu uporabljene v sobesedilu, zapisane so z velikimi črkami, sobesedilo pa z malimi; izjema je velika začetnica spremnega besedila na začetku povedi. Vsaka analizirana beseda se v perceptivnem testu ponovi trikrat; primere berejo različni govorci, besedi, ki ugotavljata kakovost oz. kolikost samoglasnika, pa si nikoli ne sledita druga za drugo. Na podlagi slišane se anketiranci odločijo za eno izmed ponujenih možnosti, ki jo slišijo, in obkrožijo črko pred primerom. Če niso prepričani, kaj so slišali, obkrožijo najverjetnejšo

izbiro in poleg izbrane možnosti pripišejo vprašaj. Test vsebuje tudi vprašanje o ustrezni izgovarjavi besede – če se sodelujočim izgovarjava ne zdi ustrezna, ob primeru obkrožijo »ne«, če ne obkrožijo ničesar, pa se jim izgovarjava zdi ustrezna. Za lažje reševanje testa smo skupaj poslušali in rešili štiri vzorčne primere, ki so jih izgovarjali različni govorci:

Preglednica 1: Vzorčni primeri – v prvem stolpcu je navedena zaporedna številka primera, v drugem in tretjem analizirani besedi, v četrtem in petem pa odgovora o ustreznosti izgovarjave.

3.	a) dolg NAGLAS	b) Povej NA GLAS.	DA	NE
11.	a) moja domača VAS	b) Nisem VAS videl.	DA	NE
17.	a) KAKŠEN dan res pridem.	b) KAKŠEN telefon imaš?	DA	NE
20.	a) Zdaj sem pa SIT.	b) Kupila bi šest SIT.	DA	NE

Test sestavlja 88 primerov, posnetek pa traja 11 minut. Skupaj z deljenjem testov, razlago, s časom za izpolnjevanje ankete o demografskih podatkih, z reševanjem vzorčnega primera, reševanjem perceptivnega testa in s pobiranjem testov smo porabili slabih 30 minut.

Anketiranci

Ker nas je zanimalo, ali se med sodelujočimi pojavljajo razlike v percepciji kolikosti fonemov, smo anketirance razdelili po naslednjih merilih: študijska smer, narečna skupina in spol. Skupno je v perceptivnih testih sodelovalo 73 anketirancev. 29 je študentov študijske smeri medkulturno jezikovno posredovanje, 22 študentov komuniciranja in medijev, devet študentov slovenistike, en študent zgodovine, 12 študentov je rubriko »študijska smer« pustilo neizpolnjeno. Glede na *kraj prebivanja* 45 anketirancev prihaja iz primorske narečne skupine, po pet iz dolenske in gorenjske narečne skupine, po tri iz štajerske in panonske narečne skupine, po dva iz rovtarske in koroške narečne skupine. Štirje anketiranci prihajajo iz tujine, štirje anketiranci pa so rubriko »kraj prebivanja« pustili neizpolnjeno. V raziskavi je sodelovalo 16 *moških* in 55 *žensk*, 2 perceptivna testa v rubriki »spol« pa nimata navedenega podatka.

Perceptivni test sestavlja 88 primerov; z 48 primeri smo ugotavljali kolikost samoglasnikov, s 40 primeri pa njihovo kakovost. V prvi fazi raziskave smo se omejili na kakovost sredinskih samoglasnikov (več o rezultatih raziskave v Volk 2018a), saj so perceptivne analize spontanega govora pokazale, da je med govorci na Obali pomanjkljivo ločevanje med širokimi in ozkimi o-ji in e-ji (Volk 2015: 88–90), instrumentalne analize pa nakazujejo na drugačno artikulacijo polglasnika kot v standardni slovenščini oz. osrednjeslovenskih govorih – odvisna je lahko od govorca ali primera; tako se npr. polglasnik včasih po izmerjenih vrednostih F1 približuje vrednostim ozkega e-ja, včasih pa vrednostim širokega e-ja v osrednjih slovenskih govorih (Volk 2018b: 35–36).

V prispevku je najprej podana skupna analiza rezultatov vseh sodelujočih, sledijo analize glede na merila: študijska smer, narečna skupina in spol. Zaradi omejenosti razprave so številčni podatki, izraženi v odstotkih, zbrani v preglednicah 2–5, navajamo pa najpogosteje pravilno prepoznani fonem in fonološki par ter morebitne posebnosti oz. odstopanja v percepciji posameznega fonema oz. fonološkega para. Zanimalo nas je tudi, kateri primer je anketirancem povzročal največ težav, kar lahko kaže na (ne)razumljivo izgovarjanje govorca ali (ne)ustrezno kakovost posnetka.

Pred testom smo predvidevali, da: 1) bo prepoznavnost kolikosti slabša v primerjavi z raziskavo Tivadarja (v kateri sodelujejo študentje slovenistike in slavistike, ki so s knjižno normo seznanjeni ter jo tudi upoštevajo; večina sodelujočih prihaja iz osrednje Slovenije, ki ima gotovo največji vpliv na ustvarjanje knjižne norme) in v primerjavi z raziskavo Huberja (primarni jezikovni kod anketirancev se zelo razlikuje od standardnega slovenskega jezika); 2) bo prepoznavnost kolikosti govorcev primorske narečne skupine v primerjavi z govorniki preostalih narečnih skupin slabša; 3) bodo kolikost analiziranih samoglasnikov bolje prepoznale ženske; 4) med študijskimi smermi bodo rezultati boljši pri študentih slovenistike.³

Skupna analiza izbranih besed in samoglasnikov

Preglednica 2: Analiza posameznih primerov, fonoloških parov in fonemov. Deleži pravilnih prepoznav in neustrezna izgovarjava so izraženi v odstotkih

Analizirana beseda, analiziran fonem	Odstotek pravilnega prepoznavanja	Odstotek neustrezne izgovarjave
brát	41,71	7,04
bràt	54,58	6,34
brát – bràt	48,15	6,69
vás	79,58	5,28
vàs	72,18	5,64
vás – vàs	75,88	5,46
kákšen	59,7	4,93
káksen	65,5	7,4
kákšen – káksen	62,6	6,16
naglàs	39,79	7,75
na glàs	43,31	7,04
naglàs – glàs	41,55	7,39
sít	39,77	8,01
sìt	36,62	11,62
na kùp	31,69	5,63
nakúp	51,41	6,69
á – à	57,04	6,43
í – i	38,19	9,82
ú – ù	41,55	6,16

³ To se je pokazalo pri analizi kvalitete slovenskih samoglasnikov (Volk 2018a).

Najbolje je prepoznana razlika v fonološkem paru fonema /a/ (57,04 %), od tega najbolj v fonološkem paru vás – vās (75,88 %), najslabše pa v fonološkem paru fonema /i/ (38,19 %). Dolgi a je prepoznan v 57,52 % primerov, kratki a v 56,56 %; dolgi u je prepoznan v 51,41 %, kratki u v 31,69 %; dolgi i je prepoznan v 39,77 %, kratki i pa v 38,19 % analiziranih primerov.

Največkrat so pravilno prepoznane besede vās (84,51 %) in vás (od dobrih 80 % do dobrih 83 %), najredkeje pa kúp (22,45 %), brát (le 25,35 %) in sít (25,35 %). Nerazpoznavnost fonema zaradi slabe izgovarjave je najpogostejše izbrana pri treh govoricah (ženska govorka 001, ženska govorka 002 in moški govorec 002) besede sít. Rezultati so pokazali, da imajo tudi sodelujoči v naši raziskavi največ težav s prepoznavanjem fonemov /i/ in /u/, podobno kot v raziskavah Tivadarja in Huberja, v vseh treh raziskavah pa so anketiranci najbolj uspešni pri prepoznavanju fonema /a/.

Analiza glede na študijsko smer

Preglednica 3: Analiza posameznih primerov, fonoloških parov in fonemov pri študentih različnih študijskih smeri. Deleži pravih prepoznav so izraženi v odstotkih

Analizirana beseda, analiziran fonem	Slovenistika	MJP	KM
brát	41,66	33,62	32,95
brāt	55,55	55,31	55,68
brát – brāt	48,61	44,47	44,32
vās	83,34	68,11	76,13
vās	83,34	71,55	69,31
vās – vās	83,34	69,83	72,72
kákšēn	61,1	59,48	62,5
kákšēn	72,21	73,27	53,41
kákšēn – kákšēn	66,66	66,38	57,96
naglās	38,89	38,8	45,45
na glās	38,89	43,97	47,73
naglās – glās	38,89	41,39	46,59
sít	41,66	34,48	49,99
sīt	47,22	32,76	39,77
na kúp	36,10	34,48	30,68
nakúp	72,22	50	53,41
á – à	59,37	55,52	55,4
í – ì	44,44	33,62	44,88
ú – ù	54,16	42,24	42,05
skupno	52,66	43,79	47,44

Rezultati analize glede na študijsko smer kažejo, da so študentje slovenistike uspešnejši pri prepoznavi večine fonoloških parov – fonološki par fonema /a/ je prepoznan v 59,37 %, fonološki par fonema /u/ pa v 54,16 %. Fonološki par fonema /i/ je najbolj prepoznan pri študentih komuniciranja in medijev, in sicer v 44,88 %, sledijo študenti slovenistike s 44,44 % pravih prepoznav. Med dolgimi samoglasniki je največkrat pravilno prepoznan u, in sicer v 72,22 % pri študentih slovenistike, sledi a, ki ga ravno tako največkrat pravilno prepoznajo študentje slovenistike, in sicer v 59 %, i pa v 49,99 % pravilno prepoznajo študentje komuniciranja in medijev. Kratke samoglasnike so največkrat pravilno prepoznali študentje slovenistike, in sicer a v 59,72 %, i v 47,22 %, u pa v 36,1 %. Boljši rezultati študentov slovenistike so bili pričakovani, saj naj bi bili (bodoči) slovenisti bolje seznanjeni s pravorečno normo ali naj bi se zanje vsaj bolj zanimali oz. jo prepoznali. Pričakovali smo, da bodo študentom slovenistike pri uspešnem prepoznavanju kolikosti sledili študenti študijskega programa Medkulturno jezikovno posredovanje, ker se pri svojem študiju ravno tako srečujejo s pravorečnimi sestavinami izbranih jezikov.

Analiza glede na narečno skupino, primerjalno z raziskavama v Ljubljani in v Pomurju

Največ sodelujočih prihaja iz primorske narečne skupine, 45, po pet jih je iz dolenske in gorenjske narečne skupine, iz nekaterih narečnih skupin pa je sodelovalo (pre)malo anketirancev (npr. po trije iz panonske in štajerske ter po dva iz rovtarske in koroške narečne skupine), zato smo analizirali samo rezultate sodelujočih iz primorske narečne skupine in jih primerjali z rezultati analize perceptivnih testov, izvedenih v Ljubljani (Tivadar 2004b) in Pomurju (Huber 2006).

Toporišič (2000: 60) meni, da na osrednjem Štajerskem poznajo le še dolge samoglasnike, v rovtarskih narečjih dolge e in u izgovarjajo kot kratke, Prleki in Prekmurci pa izgovarjajo kratke naglašene samoglasnike tudi v nezadnjih zlogih (bràta, sìta). Večina narečij pa še vedno pozna in ohranja razliko med dolgim ter kratkim naglašenim samoglasnikom.

Anketiranci iz primorske narečne skupine najpogosteje pravilno prepoznajo fonološki par fonema /a/ (58,83 %), fonološki par fonema /i/ prepoznajo v 39,99 %, fonološki par fonema /u/ pa le v 29,99 %. Med dolgimi in tudi kratkimi samoglasniki je najbolj prepoznan a (59,55 % za dolgi a ter 58,1 za kratki a), ki mu sledita i (39,99 % za dolgi in kratki i) ter u (29,99 % za dolgi in kratki u). Med analiziranimi besedami je najpogosteje pravilno prepoznana beseda vás (82,22 %), najslabše pa sta prepoznani besedi (na) kùp in nakùp (29,99 %).

Preglednica 4: Analiza posameznih primerov, fonoloških parov in fonemov pri študentih primorske narečne skupine, anketirancih v raziskavi pri Tivadarju (2004b) in Huberju (2006); deleži pravilnih prepoznav so izraženi v odstotkih

Analizirana beseda, analiziran fonem	Primorska narečna skupina	Ljubljana ⁴ (Tivadar)	Pomurje (Huber)
brát	39,89	54,25	/
bràt	53,89	51	/
brát – bràt	46,89	52,63	/
vás	82,22	84,75	/
vàs	77,22	78	/
vás – vàs	79,72	81,38	/
kákšén	58,33	74,5	58
kákšén	69,44	79,25	79
kákšén – kákšén	63,89	76,88	68,5
naglàs	42,78	57,25	58
na glàs	46,66	55	49
naglàs – glàs	44,72	56,13	53,5
sít	39,99	58,6	53
sit	39,99	56,25	52
na kùp	29,99	40,75	52
nakúp	29,99	52,75	55
á – à	58,83	66,76	61
í – ì	39,99	57,43	52,5
ú – ù	29,99	46,75	53,5
skupno	42,94	56,98	55,66

Pri vseh treh primerjanih analizah je najbolje prepoznan fonološki par fonema /a/, najpogosteje v raziskavi Tivadarja (66,76 %), sledijo rezultati iz raziskave Huberja (61 %), najslabša pa je prepoznava pri študentih te raziskave, ki sodijo v primorsko narečno skupino. Fonološki par fonema /i/ je najbolje prepoznan pri anketirancih Tivadarja (57,43 %), pri dijakih iz raziskave Huberja je ta fonološki par tretji po odstotkih pravilnih prepoznav, prepoznajo ga v 52,5 %, pri študentih primorske narečne skupine pa je prepoznan v 39,99 %. Najslabše je pri Tivadarju in v tej raziskavi prepoznan fonološki par fonema /u/, in sicer pri Tivadarju 46,75 %, v naši raziskavi pa le 29,99 %. V raziskavi Huberja je ta fonološki par po prepoznavnosti na drugem mestu s 53,5 % pravilnih prepoznav.

⁴ Študentje pri tej perceptivni raziskavi so bili iz različnih krajev Slovenije.

Analiza glede na spol

Preglednica 5: Analiza posameznih primerov, fonoloških parov in fonemov glede na spol sodelujočih. Deleži pravih prepoznav so izraženi v odstotkih

Analizirana beseda, analiziran fonem	Moški	Ženske
brát	28,33	39,54
bràt	58,33	55,56
brát – bràt	43,32	47,55
vás	74,98	82,72
vàs	68,57	76,36
vás – vàs	71,78	79,54
kákšén	61,66	59,54
kákšén	64,99	67,72
kákšén – kákšén	63,33	63,63
naglàs	41,67	39,54
na glàs	48,33	44,99
naglàs – glàs	45	46,99
sít	41,66	49,09
sít	38,32	38,18
na kùp	36,66	31,29
nakúp	53,32	56,25
á – à	55,85	58,245
í – ì	39,99	43,63
ú – ù	44,99	43,77
skupno	46,82	48,55

Dolžino analiziranih samoglasnikov nekoliko bolje prepoznavajo ženske, čeprav je razlika med pravih odgovori žensk in moških precej majhna – pravih odgovorov sodelujočih žensk je 48,55 %, sodelujočih moških pa 46,82 %. Ženske bolje prepoznavajo fonološki par fonemov /a/ (58,25 % pravih odgovorov) in /i/ (43,63 % pravih odgovorov), moški pa fonološki par fonema /u/ (44,99 % pravih odgovorov). Za prepoznavo posameznih primerov oz. besed lahko ugotovimo, da ženske najpogosteje pravilno prepoznajo besedo vás (82,72 %), sledi beseda vàs (76,36 %), besedo kákšén prepoznajo v 67,72 % primerov, preostale analizirane besede pa so prepoznane v manj kot 60 %. Najslabše ženske prepoznavajo besedo kùp, le v 31,29 %. Moški najpogosteje pravilno prepoznavajo besede vás (74,98 %),

vàs prepoznavajo v 68,57 %, kàkšèn v 64,99 %, kàkšèn v 61,66 %, preostale besede pa v manj kot 60 %. Najslabše je med moškimi udeleženci prepoznana beseda brát (28,33 %). Poudariti pa moramo, da je zastopanost obeh spolov v naši raziskavi neuravnotežena.⁵

Analiza glede na spol je bila opravljena tudi v analizi pomurskih dijakov, in sicer Huber ugotavlja, da v povprečju bolje prepoznavajo fonološki par káj – kàj ženske, pri preostalih fonoloških parih pa ni bistvenih razlik. Avtor še dodaja, da razlike lahko nastajajo zaradi večje resnosti in prizadevnosti ženskih anketirank, opozarja pa tudi na neuravnoteženo zastopanost spolov v raziskavi. Pri fonemu /i/ sta spola skoraj izenačena (50-odstotno pravilno prepoznavanje), fonem /u/ pa pogostejše pravilno prepoznajo moški, in sicer v 55 %, ženske pa v 52,2 % (Huber 2006: 79).

Poleg prepoznavanja samoglasniške kolikosti nas je zanimalo tudi njeno zaznavanje, zato so imeli sodelujoči ob analiziranih besedah možnost obkrožiti »da« ali »ne«, če so oz. niso bili prepričani, kaj slišijo. S tem smo želeli preveriti kakovost posnetkov oz. ustreznega branja izbranih govorcev. Udeleženci so možnost »ne« najpogostejše obkrožili v primeru 69 – (*Zdaj sem pa*) *sít*, ki ga bere govorci moškega spola. Zanimive so primerjave po študijskih smereh – študenti slovenistike so možnost »ne« izbrali redko, samo petkrat, študentje medkulturnega jezikovnega posredovanja pa so jo uporabili v vseh primerih razen v dveh, študentje komuniciranja in medijev pa dodatno možnost uporabili v vseh primerih.

Za konec ...

Čprav v trenutno veljavnih jezikovnih priročnikih (*Slovenska slovnica*, *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, *Slovenski pravopis*) še obstaja delitev naglašanih samoglasnikov na dolge in kratke, raziskave kažejo, da v praksi razlikovanja ni oz. je vsaj pomanjkljivo. Ta raziskava je potrdila naša pričakovanja:

1. Prepoznavnost kolikosti samoglasnikov je slaba. Najvišji odstotek pre-poznavnosti je pri a-ju, 57,04 %, pri preostalih analiziranih samoglasnikih še precej nižja – 41,55 % pri u-ju in le 38, 19 % pri i-ju.
2. Prepoznavnost kolikosti samoglasnikov govorcev primorske narečne skupine je v primerjavi z govorce drugih narečnih skupin slabša – najbolje so prepoznani fonološki pari fonema /a/, nekoliko manj kot 59 %, fonološki pari fonemov /i/ in /u/ pa so prepoznani v manj kot 50 %. Zaradi (pre)majhnega števila sodelujočih iz različnih narečnih skupin (na primer le po dva iz rovtarske in panonske narečne skupine, po trije iz štajerske in koroške narečne skupine) nismo medsebojno primerjali rezultatov različnih narečnih skupin, ampak smo rezultate sodelujočih iz primorske narečne skupine primerjali z rezultati raziskav Tivadarja (2004b) in Huberja (2006) – v Tivadarjevi raziskavi so sodelovali študentje prvega

⁵ 55 sodelujočih oseb je ženskega spola, 16 pa moškega.

letnika slovenistike, ki prihajajo pretežno iz osrednje Slovenije (torej iz gorenjske narečne skupine), v Huberjevi raziskavi pa so sodelovali dijaki štirih pomurskih srednjih šol. Rezultati analize med študenti slovenistike in slavistike kažejo, da so najbolj prepoznani fonološki pari fonema /a/, sledijo fonološki pari fonema /i/, najslabše pa so prepoznani fonološki pari fonema /u/. Avtor sklene, da »se razlikovanje na osnovi trajanja ni potrdilo v zadostni meri« (Tivadar 2004b: 32). Huberjevi rezultati kažejo, da so najbolj prepoznani fonološki pari fonema /a/, a se kljub temu pomenska razločevalnost trajanja fonemov ni potrdila. Fonema /i/ in /u/ sta tako slabo prepoznana, »da lahko z gotovostjo rečemo, da pomen posameznih besed ni vezan na trajanje glasov« (2006: 76).

3. Kolikost analiziranih samoglasnikov nekoliko bolje prepoznavajo ženske, čeprav je razlika v pravilni prepoznavi med ženskami in moškimi precej majhna, manj kot 2 %. Tako ženske kot moški najbolj prepoznavajo besedo *vás*, najslabše ženske prepoznajo besedo *kùp*, moški pa *brát*.
4. Med študijskimi smermi so rezultati boljši pri študentih slovenistike, sledijo jim študentje komuniciranja in medijev ter medkulturnega jezikovnega posredovanja.

Boljše rezultate ženskih anketirank v primerjavi z rezultati moških anketirancev mogoče lahko utemeljimo z razmišljanjem, da so ženske pogosteje bolj pozorne na estetsko plat jezika (Canepari 1980: 46), posledično na pravilnejši izgovor oz. prepoznavo nadsegmentnih lastnosti.⁶ Večja uspešnost študentov slovenistike je bila pričakovana, pomembna pa je za nadaljnje ohranjanje in poučevanje razlikovanja v trajanju samoglasnikov. Ravno tako je bila slabša prepoznavna pričakovana pri govoricah primorske narečne skupine, možen vzrok v nerazlikovanju kolikosti je lahko tudi bližina italijanskega jezika, v katerem dolžina samoglasnikov nima fonološke vrednosti. V nadaljnjih raziskavah bi bilo smiselno izvesti perceptivne teste tudi v narečjih, v katerih je kvantiteta ohranjena in fonološko relevantna, in sicer ločeno za narečja s tonemskim ter z jakostnim naglaševanjem, in ugotoviti, ali manjše število kratkih naglašanih samoglasnikov ter fonološka nerelevantnost kvantitete, ki veljata za določena narečja, vplivata tudi na govorčevo zaznavanje, prepoznavanje in rabo kratkih naglašanih glasov v zborni izreki.

Viri

Bezljaj, France, 1939: *Oris slovenskega knjižnega govora*. Ljubljana: Znanstveno društvo.

Canepari, Luciano, 1980: *Italiano standard e pronunce regionali*. Padova: Cleup

eSSKJ: *Slovar slovenskega knjižnega jezika 2016*–: www.fran.si.

Ivančič Kutin, Barbara, 2007: *Slovar bovškega govora*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU.

⁶ Tudi pri percepciji kakovosti sredinskih samoglasnikov so bile ženske anketiranke uspešnejše od moških (Volk 2018: 61).

Slovar slovenskega knjižnega jezika. Elektronska objava. Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU: www.fran.si.

Slovenski pravopis. Elektronska objava. Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU: www.fran.si.

Šeruga Prek, Cvetka in Antončič, Emica, 2014: *Slovenska zborna izreka: Priročnik z vajami za javne govorce*. Maribor: Aristej.

Literatura

Grošelj, Robert, 2013: Vocali a confront: Analisi contrastive dei sistemi vocalici sloveno e italiano. *Etudes romanes de Brno* 34/2. 131–147.

Horjak, Luka in Tivadar, Hotimir, 2019: Odprta vprašanja kodifikacije in smiselno univerzitetno poučevanje slovenskega govorjenega jezika. Podbevšek, Katarina in Žavbi, Nina (ur.): *Govor v pedagoški praksi*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 151–158.

Huber, Damjan, 2006: Percepcija samoglasniških opozicij pri dijakih pomurskih srednjih šol. *Jezik in slovstvo* 51/1. 69–83.

Jurgec, Peter, 2006: Formantne frekvence samoglasnikov v tonemski in netonemski standardni slovenščini. *Slavistična revija* 54/1. 103–114.

Jurgec, Peter, 2011: Slovenščina ima 9 samoglasnikov. *Slavistična revija* 59/3. 243–268.

Kocjančič Antolik, Tanja in Tivadar, Hotimir, 2019: Ultrazvočni pogled na artikulacijo slovenskih samoglasnikov. Tivadar, Hotimir (ur.): *Slovenski javni govor in jezikovno-kulturna (samo)zavest*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 71–79. (Obdobja 38).

Koncept novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika. Elektronska knjiga. Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU: www.fran.si.

Petek, Bojan, Šuštaršič, Rastislav in Komar, Smiljana, 1996: An Acoustic Analysis of Contemporary Vowels of the Standard Slovene Language. *4th International Conference on Spoken Language Processing (ICSLP 96)*. Patras: University of Patras. 767–770.

Pahor, Nina, 2019: *Fonološki opis govora kraja Števerjan v Brdih. Diplomsko delo*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.

Rigler, Jakob, 1968: Problematika naglaševanja v slovenskem knjižnem jeziku. *Jezik in slovstvo* 13/6. 192–199.

Samsa, Jana, 2014: *Govor vasi Huje v Brkinih. Magistrsko delo*. Koper: Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije.

Smole, Vera, 2002: Kolikostna nasprotja v slovenskih narečjih. Jesenšek, Marko, Rajh, Bernard in Zorko, Zinka (ur.): *Med dialektologijo in zgodovino slovenskega jezika: ob življenjskem in strokovnem jubileju prof. dr. Martine Orožen*. Maribor: Slavistično društvo. 52–61.

Srebot - Rejec, Tatjana, 1988: *Word Accent and Vowel Duration in Standard Slovene: An Acoustic and Linguistic Investigation*. München: Otto Sagner Verlag.

Šumenjak, Klara, 2013: Glasoslovne značilnosti govora Koprive na Krasu (SLA T110). *Jezikoslovni zapiski* 19/2. 149–162.

Tivadar, Hotimir, 2004a: Fonetično-fonološke lastnosti samoglasnikov v sodobnem knjižnem jeziku. *Slavistična revija* 52/1. 31–47.

- Tivadar, Hotimir, 2004b: Priprava, izvedba in pomen perceptivnih testov za fonetično-fonološke raziskave (na primeru analize fonoloških parov.) *Jezik in slovstvo* 49/2. 17–36.
- Toporišič, Jože, 1975: Formanti slovenskega knjižnega jezika. *Slavistična revija* 23/2. 153–196.
- Toporišič, Jože, 1996: Jakob Šolar kot jezikoslovec. *Slavistična revija* 44/4. 349–366.
- Toporišič, Jože, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.
- Toporišič, Jože, 2003: Eksperimentalnofonetične raziskave slovenskega knjižnojezikovnega glasovja in tonemskosti. *Slavistična revija* 51/posebna številka. 119–140.
- Volk, Jana, 2002: *Vinogradniška terminologija v Svetem Petru (Ravnu) v Istri. Diplomaska naloga*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Volk, Jana, 2015: Sredinski glasovi v spontanem govoru govorcev slovenske Istre. Smolej, Mojca (ur.): *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis*. Ljubljana: Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi in tuji jezik. 819–828.
- Volk, Jana, 2018a: Percepcija slovenskih sredinskih samoglasnikov pri študentih na Obali. *Jezik in slovstvo* 63/4. 47–62.
- Volk, Jana, 2018b: Polglasnik v spontanem govoru prebivalcev Obale. *Jezik in slovstvo* 63/1. 19–37.
- Vrh, Karol, 2016: *Slovar čezsoškega govora: oblačilno izrazje. Zaključno delo*. Koper: Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije.
- Vrh, Karol, 2018: *Govor vasi Juršče po vprašalnici za SLA: Primerjava razvoja krajevnega govora v dveh generacijah. Magistrsko delo*. Koper: Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije.

